

UPPSALA
UNIVERSITET

Nationellt centrum för
kvinnofrid

National Centre for
Knowledge on Men's Violence
Against Women

SE-751 85 Uppsala

Besöksadress/Visiting address:
Akademiska sjukhuset
Ingång 17

Uppsala University Hospital
Entrance 17

Telefon/Phone:
+46 18 611 27 93
www.nck.uu.se

n.n@nck.uu.se

Remissvar

2023-09-25 NCK 2023/16

Ert dnr S2023/00827

Socialdepartementet
Enheten för folkhälsa och sjukvård,
Hälsa och tandvård

Nationellt centrum för kvinnofrids (NCK) remissvar över delbetänkandet SOU 2023:10 *Tandvårdens stöd till våldsutsatta patienter* (S2023/00827)

Sammanfattning

NCK ser positivt på att frågan om tandvårdens roll i arbetet med mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer synliggörs, både ur ett brett perspektiv och med särskilt fokus på att säkerställa att våldsutsatta har tillgång till nödvändig vård. Utredningen pekar på viktiga utvecklingsområden som kan bidra till att stärka stödet till personer som utsätts för våld.

Tandvård till hälso- och sjukvårdsavgift är ett steg i rätt riktning för att vård i samband med och/eller efter våld i nära relation och sexuella övergrepp aldrig ska vara en ekonomisk fråga för den utsatta. Kunskap, rutiner och samverkan är grundläggande för att vården ska kunna upptäcka våld och ge väl fungerande stöd och hjälp, men också för att ett ekonomiskt stöd ska kunna implementeras och få effekt.

Även om utredningens uppdrag inte omfattade att lämna förslag i den första delen av uppdraget, instämmer NCK i utredningens bedömning om att ett väl fungerande stöd kräver ett långsiktigt, strategiskt och systematiskt arbete på flera nivåer. NCK delar bedömningen om författningsändringar och välkomnar de insatser som identifierats, med följande kommentarer:

- NCK vill understryka att kopplingen mellan våld, munhälsa och tandskador kan vara komplex. Ett väl fungerande stöd behöver utgå ifrån att våld kan påverka den som utsätts på många olika sätt och inte behöver vara fysiskt för att orsaka tandvårdsbehov.
- För att stärka förutsättningarna för utbildning måste resurser tillföras, till exempel i form av sådana utvecklingsmedel som Socialstyrelsen tidigare haft i uppdrag att fördela.
- I alla delar som gäller dokumentation behöver den våldsutsattas säkerhet beaktas. NCK lyfter särskilt vikten

av skyddade sökord, nationell samordning, tydliga instruktioner och att även privata vårdgivare har system som möjliggör säker dokumentation.

- NCK ställer sig tveksam till att en skyldighet att fråga om våld skulle följas av en särskild kompensation, då frågor om våld bör ses som en integrerad del i helhetsbedömningen av patientens hälsa.
- Kompetensutveckling behöver även omfatta specialiserad kunskap i vad långvarig utsatthet ger för symtombild och hur hjälpsökandet ser ut.
- Rutiner för samverkan behöver tas fram på lokal nivå och utgå ifrån en helhetsbild av patientens situation, för att patienten ska kunna hänvisas till rätt kompetens. Uppsalamodellen kan utgöra ett stöd i arbetet.

NCK välkomnar förslaget om ett förstärkt stöd till våldsutsatta i form av ersättning för tandskador och tillstyrker de lagändringar som utredningen föreslår, med följande synpunkter:

- NCK anser att det bör förtydligas att begreppet ”våld på grund av sitt kön” används i betydelsen ”könsrelaterat våld” och att alla former av mäns våld mot kvinnor omfattas. Det är också viktigt att undvika en för snäv tolkning av att det ska ha funnits ett könsrelaterat motiv.
- NCK anser att rekvisitet om fysiskt våld gör definitionen av vilket våld som ska ge rätt till ersättning för snäv. En sådan avgränsning speglar inte heller den breda förståelse av mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer som utredningen i stort utgår ifrån. Det vore önskvärt att istället utgå från Istanbulkonventionens bredare definition.
- NCK ser behov av förtydliganden gällande vilka former av våld som ska ge rätt till ekonomiskt stöd.
- NCK önskar en analys av vilket stöd och vilka riktlinjer som behövs för att underlätta tillämpning och bedömning, säkerställa jämlikhet över landet och ett tryggt omhändertagande.
- För att kunna göra bedömningen behövs även kunskap om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer.
- NCK vill understryka att tillgången till vård inte bör göras beroende av en polisanmälan och att det kan förtydligas i slutbetänkandet.
- Förhandsbedömning får inte fördröja akutvård.

Synpunkter enligt utredningens disposition

1. Författningsförslag

NCK tillstyrker de lagändringar som utredningen föreslår.

NCK anser dock att begreppet ”utsatt för våld på grund av sitt kön” bör förtydligas i slutbetänkandet. Det behöver vara tydligt att begreppet används i betydelsen ”könsrelaterat våld” (som är ett mer etablerat begrepp och även innefattar våld som personer av ett visst kön i oproportionerlig utsträckning utsätts för¹), och att alla former av mäns våld mot kvinnor omfattas.

4.5.4 Hur många personer har ett tandvårdsbehov orsakat av orofaciala skador efter våld?

NCK vill understryka att ett väl fungerande stöd behöver utgå ifrån att kopplingen mellan våld, munhälsa och tandskador kan vara komplex. Försämrade tandhälsa, utan specifika skador, kan vara ett tecken på utsatthet för olika former av våld². Att utsättas för såväl fysiskt som psykiskt och/eller sexuellt våld samvarierar med ökad risk för olika former av psykisk och fysisk ohälsa, på både kort och lång sikt³.

NCK:s erfarenhet är att sexuella övergrepp kan orsaka bristande munhälsa som i förlängningen ger fysiska skador. Även att hindra en person från att söka tandvård genom hot om våld eller kontroll över personens pengar kan orsaka tandvårdsbehov. Vidare är de olika våldsformerna sällan ”renodlade” utan ingår i en större helhet av våld och övergrepp, där en våldsutövare kan orsaka sämre hälsa och skador på många olika sätt.

4.5.5 Tandvårdsbehov orsakat av psykiskt trauma efter våld

NCK delar utredningens bedömning att omfattande tandvårdsbehov som uppstått därför att patienten under lång tid undvikit tandvårdsbesök på grund av psykiskt trauma efter våld, bör uppmärksammas och definieras som orofacial skada eller sjukdomstillstånd efter våld.

¹ Utredningen sid. 27.

² NCK “Kliniska tecken på våldsutsatthet inom tandvården”
<https://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/webbstod-for-varden/tandvardens-ansvar/kliniska-tecken-pa-vald/>

³ NCK, *Våld och hälsa – en befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa*, 2014.

5. Tandvårdens arbete med våldsutsatta patienter

5.4 Utredningens bedömning

NCK instämmer i bedömningen och välkomnar de insatser som identifierats. Tandvården har, som utredningen påtalar, redan ett ansvar för våldsutsatta patienter i enlighet med tandvårdslagen, Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2022:39) samt Istanbulkonventionen. Att stimulera utvecklingsarbete är därför viktigt oavsett om en ekonomisk ersättning införs eller inte.

NCK vill dock betona att också införandet av en sådan ersättning bör aktualisera behov av kunskap om våld, rutiner och samverkan. Få patienter berättar spontant om sin våldsutsatthet. I de fall utsattheten inte framkommer genom en remiss eller annan samverkan kan frågor om våld vara avgörande för om patienten berättar. Även om möjligheten till ekonomisk ersättning kan utgöra ett incitament, kan bemötandet vara avgörande. Omhändertagandet kan också påverka den utsattas möjligheter att söka ytterligare stöd och att bearbeta övergrepp. När uppgifter om våld framkommer behöver rutiner för säker dokumentation och hänvisning finnas.⁴

Tandvården bör ha samma skyldigheter som övrig hälso- och sjukvård i frågor om våld i nära relationer

NCK delar utredningens bedömning om författningsändringar så att det tydligt framgår av lagstiftningen att såväl tandvård som övrig hälso- och sjukvård har ett viktigt uppdrag att motverka våld. En uttrycklig skyldighet att till exempel se till att fråga vuxna i enrum om tecken på våld, bör också kunna bidra till att det ekonomiska stödet når patientgruppen.

Tandvården bör ges möjlighet att ta del av statliga stimulansmedel

NCK välkomnar förslaget. För att stärka förutsättningarna att prioritera utbildning och fortbildning måste också resurser tillföras, exempelvis i form av sådana utvecklingsmedel som Socialstyrelsen tidigare haft i uppdrag att fördela⁵.

Orsaker till skador bör dokumenteras oftare och mer utförligt

Att våldsutsatthet dokumenteras är viktigt dels för att säkerställa en god vård, dels för en eventuell rättsprocess. NCK vill understryka att dokumentationen inte får utgöra en säkerhetsrisk för den våldsutsatta. De rutiner som fastställs för när och hur

⁴ NCK, *Att fråga om våldsutsatthet som en del av anamnesen*, 2010.

⁵ Socialstyrelsen, "Utvecklingsmedel för arbete mot våld i nära relationer till regioner", <https://statsbidrag.socialstyrelsen.se/regioner/utvecklingsmedel-for-arbete-mot-vald-i-nara-relationer-till-regioner/>

orsaker till skador samt frågor om våld dokumenteras, måste utformas så att uppgifter om våld inte kan läsas av andra än patienten själv, till exempel den närstående som utövar våldet.

Patientens säkerhet måste även beaktas i utformandet av eventuella gemensamma journalsystem, system för att förmedla uppgifter mellan behandlare i hälso- och sjukvård respektive tandvård, samt eventuell dokumentation som tillkommer vid bedömning om rätten till särskilt tandvårdsstöd.

Den positiva utvecklingen kring användandet av skyddade sökord bör bejakas och det är viktigt att även privata vårdgivare har system som möjliggör dokumentation med skyddat sökord. I arbetet kan tandvården ta rygg på det arbete som gjorts inom den övriga hälso- och sjukvården. NCK har bidragit i arbetet och ser därför möjlighet att bidra även här⁶. I den mån en särskild kod införs i journalsystemet är det viktigt att uppgiften är dold i e-journalen. För att säkerställa patientsäkerheten krävs även nationell samordning och tydliga instruktioner. Om en patient har skyddade personuppgifter ställer det särskilda krav på journalhanteringen⁷.

Frågor om våldsutsatthet bör ställas till samtliga patienter som en del i anamnestagning

NCK välkomnar förslaget och delar uppfattningen att vård och behandling för skador som kan ha orsakats av våld, utan frågor om våldsutsatthet – inte bör betraktas som god vård.

NCK ställer sig dock tveksam till att en skyldighet att ställa frågor om våld skulle följas av en särskild kompensation. En sådan modell skulle kunna signalera att frågor om våld särskiljs från helheten, istället för att implementeras som en naturlig och nödvändig del i helhetsbedömningen av patientens hälsa. Det går inte heller i linje med att samma skyldigheter bör gälla för tandvården som för den övriga hälso- och sjukvården.

Utbildning, fortbildning och kompetensutveckling behöver prioriteras

NCK delar bedömningen och vill betona att det utöver grundläggande kunskap kring att ställa frågor om våld, hantera svaret och ge stöd och hänvisning, är viktigt med specialiserad kompetens kring tecken och symtom på våldsutsatthet. Att

⁶ Se t ex: NCK, ”Region Uppsala utvecklade lösning för dokumentation” <https://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/webbstod-for-varden/lanande-exempel-/lanande-exempel-visningssida/?tarContentId=682142>

⁷ NCK, *Uppsalamodellen – att möta våldsutsatta kvinnor inom hälso- och sjukvården*. 2017.

tecken på strypning kan visa sig i hals, ögon och munslemhinnan⁸, eller att utsatthet för sexuellt våld kan kopplas inte bara till tandvårdsrädsla utan även kroppsliga reaktioner och dissociation⁹, visar behovet av bred och fördjupad kunskap om skador, symptom och signaler kopplade till våldsutsatthet¹⁰.

Underlätta direkta kontaktvägar till övrig hälso- och sjukvård, socialtjänst, polis och frivilligorganisationer

NCK välkomnar initiativ för att underlätta direkta kontaktvägar mellan tandvård, övrig hälso- och sjukvård, socialtjänst och rättsväsende. Uppsalamodellen kan fungera som stöd i arbetet med att organisera samverkan lokalt¹¹.

För att såväl fysiska skador som psykosomatiska tecken som upptäcks ska bli bedömda med rätt kompetens är det viktigt att tandvården har lokala rutiner för att hänvisa eller remittera patienten rätt. Rutinerna behöver utgå från en helhetsbild av patientens situation, så att patienten vid behov får kontakt med exempelvis traumabehandling. Kontakten bör gå från vårdgivare till vårdgivare, istället för att överlåtas till patienten.

6. Våldsutsatta patienters ersättning för tandvårdskostnader

6.11.1 Tandvård till våldsutsatta ska erbjudas till hälso-och sjukvårdsavgift

NCK är i huvudsak positiv till förslaget att tandvård för våldsutsatta ska erbjudas till hälso- och sjukvårdsavgift. Det är inte rimligt att våldsutsatta patienter ska bära kostnaderna för det vårdbehov som orsakats genom våld, eller att tillgången till vård blir en ekonomisk fråga för den utsatta. En särskild ekonomisk ersättning aktualiserar frågor om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer, vilket kan bidra till positiv utveckling.

NCK ser dock behov av förtydliganden gällande förutsättningarna för rätt till ekonomiskt stöd samt en analys av vad som behövs för att underlätta bedömningen, enligt nedan.

Det måste röra sig om fysiskt våld

NCK anser att rekvisitet om fysiskt våld gör definitionen av vilket våld som ska ge rätt till stöd för snäv. En avgränsning till fysiskt våld speglar inte heller den breda förståelse av mäns våld

⁸ Anna Jinghede, *Den våldsutsatta patienten i tandvården*, 2022.

⁹ Eva Wolf et al. *Dental care – an emotional and physical challenge for sexually abused*, i tidskriften *European Journal of Oral Sciences*.

¹⁰ Se t ex Linnéa Dahlström och Sanna Jansson, *Genväg till forskning – Den våldsutsatta patienten i tandvården*, VKV 2014, sid. 4.

¹¹ NCK, *Uppsalamodellen*, 2017.

mot kvinnor som utredningen i stort utgår ifrån. Ersättning för skador orsakade av fysiskt våld är ett steg i rätt riktning, men för att inkludera fler personer med tandvårdsbehov orsakat av sådant våld som utredningen avser vore det önskvärt att istället utgå från Istanbulkonventionens bredare definition¹².

NCK anser också att utredningens resonemang kring gränsdragningar mellan fysiskt, psykiskt, sexuellt och ekonomiskt våld är svårtolkade och vill framhålla vikten av tydlighet gällande vilket våld som omfattas. Det är positivt att utredningen anser att det bör definieras som en orofacial skada eller sjukdomstillstånd efter våld ”om ett omfattande tandvårdsbehov uppstått därför att patienten under lång tid undvikit tandvårdsbesök på grund av psykiskt trauma efter våld”. Rekvisitet om fysiskt våld kan tolkas som att det står i motsats till detta. Ett annat exempel är resonemanget om att ekonomiskt våld som utövas genom att fysiskt förhindra någon att besöka tandvården ska omfattas, medan ekonomiskt våld som utövas genom att stjäla pengar inte ska omfattas. NCK ser behov av förtydliganden för att säkerställa att stödet når våldsutsatta patienter som avsett.

Beviskrav och regionens utredning

NCK ser behov av en analys av vilket stöd och vilka riktlinjer som behövs för att underlätta tillämpningen och de bedömningar som både behandlande tandläkare och regionerna kan ställas inför. En sådan analys behöver utgå från att förutsättningarna för våldsutsatta patienter att hävda sin rätt till stödet kan skilja sig väsentligt från övriga grupper inom det särskilda tandvårdsstödet, vilket utredningen också påtalar. Våldsutsatthet kan inte styrkas på motsvarande sätt som en sjukdom, skadeorsaken kan vara svår att fastställa och någon dokumentation finns inte alltid. NCK anser att detta medför en risk för otydliga krav på patienten att bevisa sin utsatthet, vilket i sin tur ökar risken för sekundär viktimisering¹³.

Det är även viktigt att undvika en för snäv tolkning av att det ska ha funnits ett könsrelaterat motiv, vilket kan vara svårt att tolka innebörden av eller bedöma.

Att regionerna och andra berörda aktörer får tydlig vägledning är därför viktigt för att möjliggöra jämlik tillämpning och för att säkerställa ett tryggt omhändertagande. Stöd och riktlinjer kan

¹² Sid. 26 i utredningen.

¹³ Det vill säga ytterligare kränkning och trauma till följd av hur omgivningen reagerar. Se t ex Öberg, Lucas, Heimer, ”Brottet som urholkar hälsan” i *Sju perspektiv på våldtäkt*, NCK 2010.

ges i form av tydliggöranden i föreskrifter, mer detaljerade vägledningar eller annan nationell kunskapsstyrning att utgå ifrån på lokal nivå. För att kunna göra bedömningen behövs även god kunskap om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer.

Felaktiga utbetalningar på grund av osant uppgiftslämnande av patienten

NCK vill understryka att tillgången till vård inte bör göras beroende av en polisanmälan. Det är väsensskilt att som våldsutsatt under trygga förhållanden berätta om sin utsatthet för en vårdgivare, i syfte att få hjälp med sin munhälsa, och att polisanmäla förövaren med de risker en sådan process medför. NCK anser att utredningens resonemang kring huruvida ovilja att göra en polisanmälan kan betraktas som en omständighet som talar emot våldsutsatthet, lämnar öppet för tolkning om en anmälan i praktiken kan betraktas som ett krav. NCK instämmer i att det ska vara tillräckligt att den sökandes berättelse överensstämmer med skadebilden och anser att detta kan förtydligas i slutbetänkandet.

Övriga synpunkter

Förhandsbedömning får inte fördröja akutvård

Med anledning av den förhandsbedömning som görs inom det särskilda tandvårdsstödet är det viktigt att säkerställa att akutvård inte fördröjs på grund av handläggningstider.

NCK uppmantrar en översyn av socialtjänstlagen

Utredningen lyfter att det kan diskuteras om det vore lämpligt att ändra socialtjänstlagen så att socialtjänsten ansvarar för att kompensera alla patienter som utsatts för våld i en nära relation. NCK uppmantrar att en sådan översyn görs, inte minst i syfte att möjliggöra tandvård för våldsutsatta.

Patientgruppen behöver få kännedom om stödet

För att det ekonomiska stödet ska nå patientgruppen måste tandvården, den övriga hälso- och sjukvården och berörda patienter veta att stödet finns. Information är särskilt viktig mot bakgrund av att tidigare utredningar¹⁴ visat att patienter saknar kunskap om de särskilda tandvårdsstöden, att systemet är svårt att förstå och att stödet vid tandvårdsrädsla nyttjas i låg grad.

¹⁴ SOU 2021:8

I detta ärende har föreståndare Anita Hussénus varit beslutande. Utredare Mikaela Nissén har varit föredragande. I beredningen har även avdelningschef Anna Häger, utredare Annika Töyrä och universitetsadjunkt Sebastian Johansson deltagit.

Uppsala, 25 september 2023

Anita Hussénus
Föreståndare
Nationellt centrum för kvinnofrid
Uppsala universitet